

Sau på utmarksbeite i Vestvågøy.

Vegetasjon og beitekvalitet i nordnorsk utmark

Utmarksbeitet representerer en svært viktig fôrressurs for landbruket i Nord-Norge. Vegetasjon med høy beitekvalitet gir god tilvekst på dyra og dermed bedre økonomi for bonden. Her kan du lese om hvordan bonden selv kan vurdere beitekvaliteten på utmarksbeitet.

BEITEKVALITET I UTMARK

Ved å dele utmarksarealet inn etter vegetasjonstyper får man en god oversikt over beitekvaliteten. Vegetasjonstypenes beitekvalitet bestemmes av artsinventaret av planter, hvor mye plantemasse som produseres og hvor stor del av plantemassen som tas opp av dyra. Nedenfor er de vanligste vegeta-

sjonstypene i nordnorsk utmark beskrevet, gruppert etter beitekvalitet i tre klasser: Mindre godt beite, godt beite og svært godt beite. For de fleste vegetasjonstypene er beitekvaliteten lik for både sau og storfe. Avvik fra dette forekommer, og er kommentert for de typene det gjelder.

MINDRE GODT BEITE

Flere av vegetasjonstypene med mindre god beitekvallitet kjennetegnes av lyngdominert vegetasjon, ofte med tynt jorddekke og lite vann og næring i jordsmonnet. I Nord-Norge er krekling som regel dominerende art, men andre lyngarter som for eksempel

røsslyng, blokkebær og tyttebær er ofte til stede. Mindre godt beite kan også være ulike typer myr eller snøleier i fjellet med tynt vegetasjonsdekke. Vegetasjon i klassen mindre godt beite har så lite beiteplanter at den ikke gir beitedyra tilvekst av betydning.

Lavhei finnes på rabber og andre opplendte arealer i fjellet med tynt jordsmonn og lite snø om vinteren. Lavheiene er som regel dominert av krekling, men reinlavarter hører også med. I Nord-Norge er laven ofte sterkt nedbeitet av rein. Lavhei kan også opptre i låglandet ved kysten. På slike areal er gjerne laven erstattet med gråmose som vokser i tette «matter».

Lavhei

Mosesnøleie

Mosesnøleie opptre i fjellet der snøen blir liggende til ut i august. Her vokser det bare et tynt dekke av moser. Den lille vierarten musøre kan også dominere. Jordsig, stein og blokker er vanlig i disse snøleiene.

Lav- og lyngdominert skog finnes på opplendt eller flate areal der det er tynt jorddekke over berg eller næringsfattig grov morene. Flere lyngarter er ofte til stede, men dominans av krekling er vanligst. Reinlavarter kan finnes, og er ofte mindre nedbeita enn i fjellet da et tjukkere snødekke gjør laven mindre tilgjengelig for reinen. Bjørk er vanligste treslag i lav- og lyngrik skog, men det kan også være furu.

Lav- og lyngrik bjørkeskog

Lyngdominert heivegetasjon finnes også på snau-
marksarealer under skoggrensa, særlig langs kysten.
Kreklinghei er vanligst og opptrer på lignende lokalite-
ter som lyngdominert skog. I Nordland finnes i tillegg
de typiske kystlyngheiene dominert av røsslyng. Lyng-
heiene er i dag svært utsatt for gjengroing med skog
og kratt fordi skjøtsel og beiting har avtatt.

Kreklinghei

Rismyr

Rismyr finnes både over og under skoggrensa. Dette
er den typiske «moltemyra», men molteplanten kan
også være fraværende. Krekling, røsslyng og blokke-
bær er vanlige lyngarter, men den kan også være
dominert av torvull. Rismyr kalles også regnvannsmyr
fordi vanntilførselen kommer fra nedbør.

Grasmyr opptrer både over og under skoggrensa.
Gras- og starrarter dominerer i denne myrtypen, og
flere av de vanligste artene beites. Graden av forsum-
ping avgjør om typen regnes som mindre godt eller
godt beite. Sau går nødig ut på sterkt forsumpa mark,
men kan beite på de tørreste delene av myra, gjerne
langs kantene. Storfe har bedre evne til å utnytte for-
sumpa mark, og en større del av grasmyrene regnes
derfor som godt beite for storfe.

Grasmyr

Fattig sumpskog

Fattig sumpskog finnes på mark med stagnert grunn-
vann og lågt næringsinnhold. Det kan være i forsenk-
ninger, langs bekker eller langs kanten av myrer. Lyng-
arter kan ha stor dekning, men ulike utforminger har
ulikt artsinventar. Som for grasmyrene kan fattig
sumpskog inneholde både gras og starr som beites,
men forsumping kan hindre sauens beiteutnyttelse.
Noen utforminger kan utgjøre godt beite for storfe.

GODT BEITE

Her inngår vegetasjonstyper med middels tilgang på vann og næring i jordsmonnet. Blåbær og smyle kjen- netegner de vanligste vegetasjonstypene, men det

kan også være andre dominerende arter. Middelsrike snøleier og de tørreste delene av grasmyr og rik sumpskog inngår også i godt beite.

Blåbærbjørkeskog er den vanligste skogtypen i Nord-Norge. Blåbær kan dominere, men det finnes også utforminger med mye skrubbær («grisebær») eller den lille bregnen fugletelg. Smyle er en viktig grasart i denne vegetasjonstypen. Smyle er ikke det beste beitegraset, men det er likevel en viktig beiteart fordi det ofte finnes mye av den. Lignende vegetasjonstype finnes også med furu som hovedtreslag, men den har ofte større innhold av lyngarter, noe som reduserer beitekvaliteten.

Blåbærbjørkeskog

Rik sumpskog

Rik sumpskog finnes på forsumpa mark med god næringstilgang. Det kan være langs elver og bekker, flomutsatte områder eller i hellende terreng. Artsinnholdet varierer, men både gras, starr og urter er ofte til stede. Som regel vil typen utgjøre godt beite for sau og storfe, men på sterkt forsumpa areal reduseres sauens beiteutnyttelse.

Rishei er fjellets parallell til blåbærbjørkeskog, men har mindre produksjon av planter på grunn av lågere temperatur i fjellet. Rishei er den vanligste vegetasjonstypen i nordnorske fjell, og opptre mest i lésider. Blåbær og smyle er viktige arter. Tørre utforminger av rishei har et betydelig innhold av krekling og lite smyle. Slike areal vil inngå i mindre godt beite. Rishei kan også forekomme under skoggrensa, men er da skapt gjennom kulturpåvirkning som hogst og beite.

Rishei

Grassnøleie

Grassnøleie opptre i fjellet på middels næringsrik jordsmonn der snøen ikke smelter ut før i juli. Grasar- ter som smyle og gulaks er vanlig, men urter inngår også. Grassnøleier er viktige beiteareal på seinsom- meren og høsten. Den sesongmessige betydninga er større enn hva beiteverdien skulle tilsi, fordi dyra får tilgang på ferskt plantemateriale på ei tid da plante- dekket ellers faller raskt i förverdi. Låg planteproduk- sjon gjør at beiteverdien for storfe kan være noe mindre enn for sau.

SVÆRT GODT BEITE

Her inngår de frodigste vegetasjonstypene. Felles for disse er at artsinnholdet påvirkes av beite, tråkk og gjødsling fra husdyr – den kultiveres. Kultiveringseffekten er svært viktig både for å utvikle og vedlikeholde beitekvaliteten. I upåvirkta tilstand er vegetasjonen dominert av urter og bregner, der mange ikke er gode beitearter. Når vegetasjonen kultiveres forbe-

dres beitekvaliteten ved at flere av disse artene går ut fordi de ikke tåler påvirkninga fra beitedyr, og erstattes med gras og beitetolerante urter. For vegetasjonstyper med svært god beitekvalitet kan det derfor skilles mellom aktuell beiteverdi (kultivert) og potensiell beitekvalitet (ikke kultivert).

Lågurteng finnes hovedsakelig i fjellet på lignende lokaliteter som grassnøleie, men på steder med bedre næringstilgang. Dette er en artsrik vegetasjonstype med lågvokste gras, urter og starr. Lågurteng er en viktig beiteressurs fordi den har stor produksjon, og fordi den sikrer friske beiter ut over seinsommeren og høsten. Lågurteng kan også opptre i låglandet langs kysten på næringsrike og tørre sedimenter.

Lågurteng

Lite kultivert høgstaudeeng

Høgstaudeeng er den mest produktive vegetasjonstypen i fjellet, og finnes i lier og rasmarker, eller i forsenkninger og langs bekker og elver. Artsmangfoldet er stort og består av høgtvoksende urter og gras. Lite kultiverte utforminger kan inneholde store bregner og et tett krattsjikt av vierarter. Høgstaudeeng opptreer også i låglandet, særlig langs kysten, og er da et resultat av kulturpåvirkning som beite og hogst.

Kultiverte høgstaudeenger får økt innhold av grasarter som sølvbunke, engkvein, rødsvingel, gulaks og engrapp. Låge urter får også større dekning.

Kultivert og grasrik høgstaudeeng

Lite kultivert høgstaudeutforming av engbjørkeskog

Engbjørkeskog finnes i tre ulike utforminger der alle har til felles at de opptreer på næringsrik jord og har stor produksjon. Høgstaude-skog er den vanligste og er skogens parallell til høgstaudeeng i fjellet. Høgstaude-skog opptreer i lier, forsenkninger og langs vassdrag der det er god tilgang på sigevann. Artsmangfoldet er stort og består av høgtvoksende urter, gras og bregner.

Kultivert og grasrik høgstaudeutforming av engbjørkeskog

Kultivert høgstaudeutforming av engbjørkeskog får større innhold av grasarter som sølvbunke, engkvein, rødsvingel, gulaks og engrapp. Låge urter får også større dekning.

Storbregneutforming av engbjørkeskog forekommer vanligst i ller og langs vassdrag. Dominerende arter er strutseving, skogburkne og fjellburkne. Dette er en svært produktiv vegetasjonstype som kan gi svært god beite kvalitet ved kultivering. God kultiveringseffekt på slike areal oppnås best med storfe på utmarksbeite.

Storbregneutforming av engbjørkeskog

Lågurtutforming av engbjørkeskog

Lågurtutforming av engbjørkeskog finnes på tørre og opplendte lokaliteter som gjerne er sørvendte og sol-eksponerte. Vegetasjonen er artsrik med låge urter, gras og småbregner. Krattsjikt med einer kan forekomme.

LITTERATUR

- Rekdal, Y. 2001. Husdyrbeite i fjellet. Vegetasjonstypar og beiteverdi. NIJOS rapport 7/01. Norsk institutt for jord- og skogkartlegging, Ås.
- Rekdal, Y. og Angeloff, M. 2021. Arealrekneskap i utmark. Utmarksbeite – ressursgrunnlag og beitebruk. NIBIO Rapport; 7(208)2021. 112 s.

FORFATTER og FOTOGRAF:

Finn-Arne Haugen